



Skånska vinterrödbenor

Wintering redshanks in Scania

I ett tidigare nummer av ANSER (41: 293-296) presenterade vi ett nystartat projekt rörande isländska rödbenor i Sydvästskåne. Sedan dess har vi besökt Island och Hälsingland för fångst av rödbenor och materialet från Falsterbohalvön har blivit än större. Därmed är tiden mogen för att låta ridån gå upp för nya, spännande detaljer kring de isländska rödbenorernas förehavanden i Skåne.

PETER OLSSON & RICHARD OTTVALL

Tanken att de rödbenor som vistas vintertid i Skåne har sitt ursprung på Island är inte ny. De i Danmark övervintrande rödbenorerna föreslogs tidigt tillhöra den isländska rasen *robusta* (Salomonsen 1954). Sporadiska vinterfynd av rödbenor gjordes även i Skåne, men när Christer Persson och

Thomas Lindblad upptäckte ett tjugotal rödbenor vid Lilla Hammarsnäs kring nyårsskiftet 1974/75, var det en av de högsta noteringarna dittills (Persson 1979). Kommande vintrar fångade Christer Persson sammanlagt tio rödbenor som trotsade bister vinterkyla på Falsterbohalvön (dessutom hittades tre döda individer). Påfallande var vinterrödbenorernas storlek. Vinglängder kring eller drygt 170 mm ingav respekt, och var typiska för just *robusta*-fåglar.

Ringmärkningsåterfynd visar att de isländska rödbenorerna i huvudsakligen flyttar till de brittiska öarna för att spendera vintern där. Ett mindre



Isländsk rödbena *Tringa totanus robusta* vid Black 2003. foto jens b bruun

antal flyttar något längre, till Västeuropas kust från Vadehavet i Danmark sydväst till norra Frankrike (Cramp & Simmons 1983). Däremot saknas återfynd som kopplar ihop Island och Sverige. Det närmaste är en rödbena som ringmärktes som ungfågel i mitten av augusti 1988 i sydvästra Norge och som sköts sju år senare på Island (Aarvak & Pettersen 2000). Det är emellertid svårt att argumentera mot det isländska ursprunget hos de rödbenor som regelbundet påträffas vintertid i svenska sydliga landskap. Är dessa rödbenor *robusta*-fåglar, är de rimligen också från Island då endast några dussin par *robustor* häckar på Färöarna.

Fångsten och ringmärkningen av rödbenor i sydvästra Skåne har fortskridit med fotografisk dokumentation och DNA analyser. Grundliga analyser har gjorts av DNA från rödbenor från flera populationer, inklusive från Island och Hälsingland (Ottvall m.fl. 2005). Med nya resultat och erfarenheter i bagaget är det nu hög tid att granska

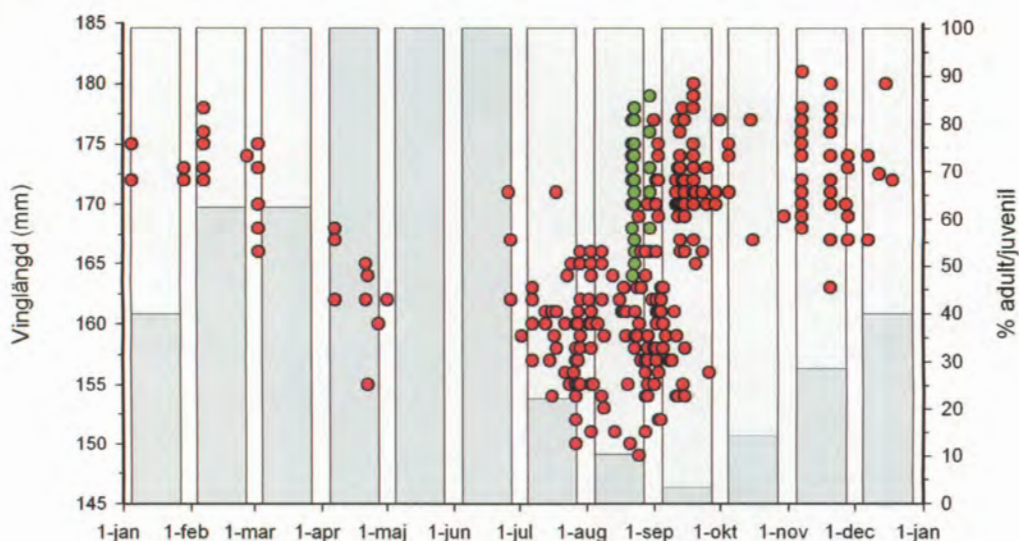
vår tidigare artikel (Olsson & Ottvall 2002) i sömmarna – är det verkligen *robusta*-fåglar som regelbundet vistas i Skåne, och i så fall vad gör de här, och håller de fältkaraktärer vi tidigare presenterat?

Vad DNA kan berätta om spridningen över norra Europa efter den senaste istiden

Analyser av DNA indikerar att rödbenorna som idag häckar i Skandinavien och på Island passerade ett nålsöga i form av en demografisk "flaskhals" under den senaste istiden för 12 000-22 000 år sedan. I klartext innebär detta att inlandsisens maximala utbredning tryckte ihop en mindre skara rödbenor i ett litet område, gissningsvis vid ett lämpligt tidvattensområde som existerade under en längre period. De tuffaste rödbenorna överlevde emellertid isen och när temperaturen steg och isen successivt smälte bort kunde nya områden besättas.

Några rödbenor nådde ända till Island

figur 1. Figuren visar fångade rödbenors vinglängder vid olika tidpunkter på året. Röda punkter representerar fåglar fångade i Sydvästskåne och gröna punkter fåglar fångade på Island. De grå staplarna illustrerar andelen adulta bland de fångade fåglarna månadsvis.





som blev isfritt för ca 9 000 år sedan, medan andra följde en rutt upp mot norra Skandinavien. Efterhand som lämplig häckningsbiotop kom fram ur isen ökade antalet rödbenor snabbt. Idag anses minst 150 000 par häcka i norra Europa, varav 50 000-140 000 par enbart på Island (*BirdLife International 2004*).

När det nu fanns endast några tusen rödbenor som överlevde den senaste istiden, förlorades mycket av den genetiska variationen. Vi kan inte utesluta att tidigare istider haft samma effekt. Det är inte nödvändigtvis den senaste istiden som ensamt förklarar dagens genetiska "fingeravtryck".

Men eftersom den genetiska variationen bland rödbenor i norra Europa är relativt liten, är det inte lätt att hitta någon genetisk markör som kan användas till att bestämma vilken individ som helst till en viss population eller ras. Detta ska inte förstås som att rödbenorna är inavlade och riskerar att uppträda i bisarra former (Nej, en nilgås är inte en extremt inavlad rödbena). Våra DNA-analyser speglar däremot rödbenor- nas demografiska historia sedan den senaste istiden. De små morfologiska och genetiska skillnader vi ser idag hos olika populationer i Europa har sannolikt uppkommit under de senaste 15 000 åren.

Färgmärkt rödbena som fångades och ringmärktes vid Höllviken den 16 januari 2006. Därefter observerades den vid Gislövs läge den 27 januari samt den 3 februari av Jens B Bruun respektive Mattias Ullman, Olof Jönsson och Janne Dahln. Den senaste kontakten med denna individ var den 3 april då fågeln siktades vid Simremarken av Peter Olsson.
foto jens b bruun



DNA stödjer bestämningen av *Robusta-rödbenor*

DNA-data stöder definitivt att de rödbenor som uppträder som storvuxna individer i Skåne är islänningar. Små, men dock mätbara skillnader kan hittas mellan skandinaviska och isländska rödbenor. Någon "artsplit" är emellertid inte aktuell. Men de rödbenor som fångats i Sydvästskåne med *robusta*-mått har ett genetiskt "fingeravtryck" som liknar de isländska.

Vi saknar liknande genetisk information från brittiska och östliga rödbenor som också är relativt storvuxna och kan tänkas uppträda i Sverige. Rödbenor av rasen *ussuriensis* finns bl.a. i Kazakstan och antas flytta söderut till övervintringsområden på Arabiska halvön, i östra Medelhavsområdet och på

Indiska halvön (*Cramp & Simmons 1983*). Det kan inte uteslutas att *ussuriensis*-benor och brittiska rödbenor ibland uppträder i Skåne. Men att dessa populationer skulle dyka upp i vår landsände i två- eller tresiffriga antal är inte så troligt. Ringmärkningsfynd visar att brittiska fåglar är stannfåglar eller flyttar endast korta sträckor, som längst till Nederländerna eller Frankrike (*Cramp & Simmons 1983*). Det är mycket osannolikt att t.ex. rödbenor från Kazakstan, som ligger långt bort från Island skulle vara genetiskt "identiska" med *robusta*-rödbenor. Då vi också har funnit små genetiska skillnader mellan svenska och isländska rödbenor, borde det finnas en genetisk skillnad mellan brittiska och isländska populationer (då dessa också skiljer sig åt i bl.a. morfologi).

Trött, men nöjd fångstman efter en natts arbete med fångst av rödbenor på södra Island (se även bild på sidan 71).

foto richard ottvall





Vi anser att våra molekylära analyser ger ett starkt stöd för det isländska ursprunget hos de storsvuxna individerna i Skåne.

Uppträdandet i Skåne

De adulta rödbenorna tycks lämna Island nästintill mangrant i slutet av juli och augusti. Bland de 33 rödbenor som vi fångade på vår Islandsexpedition i slutet av augusti 2003 var endast tre individer adulta. De första storsvuxna fåglarna uppträder i Skåne redan i augusti i linje med det norska fyndet som nämndes inledningsvis. En ung(!) rödbena som fångades vid Åhus sent på kvällen den 17 juli 2005 med en vinglängd på hela 171 mm var knappast en svensk fågel utan mer troligt en *robusta*. Likaså fångades det på Nabben den 26 juni 2003 en adult fågel med 171 mm lång vinge. Vikterna på dessa fåglar (131 g respektive 130 g) antyder isländskt ursprung men under flyttningen kan givetvis även skandinaviska fåglar uppvisa märkbara viktökningar.

I figur 1 illustreras vinglängden för rödbenor fångade i projektet vid olika tidpunkter på året (röda prickar). Som ett referensmaterial har vi också inkluderat de 33 av oss fångade fåglarna på Island 2003 (gröna prickar). Det är först kring 1 september som rödbenor med *robusta*-karaktärer börjar märkas mer regelbundet i fångsten. Skandinaviska rödbenor fångas i hyfsade antal fram-

till mitten av september med enstaka individer i slutet av månaden. Från omkring 1 oktober är det i stort sett enbart *robusta*-fåglar i fångsten. Bland de långvingade fåglarna som dyker upp under september dominerar ungfågellarna stort (figur 1). Av de fåtal

äldre fåglar som har fångats under september har nästan samtliga ruggat. Även om materialet är bristfälligt under en del månader så är det tydligt att andelen äldre fåglar ökar ju längre vintern framskrider. Ett sådant uppträdandemönster kan tolkas på olika vis, men en förklaring kan vara att de äldre fåglarna i huvudsak ruggar på annan ort och först efter ruggningsperioden flyttar vidare till de skånska vinterkvar-

teren. En annan möjlighet är att de yngre individerna är sämre på att överleva kyligare perioder och antingen flyttar iväg eller dör.

Intressant är också att de senaste åren har det regelbundet uppträtt, framförallt på sandrevlarna vid Black, Höllviken upp till 200 fåglar samtidigt under slutet av oktober/början av november (*Rastfågelräkningen vid Falsterbo Fågelstation*). Vid ungefär samma tidpunkt har det uppträtt upp till 100 ex på Ølsemagle Revle vid Køge, Danmark (*DOFbasen*: <http://www.dofbasen.dk/>). Sannolikt är samtliga dessa rödbenor av rasen *robusta* och det kan alltså röra sig om åtskilliga hundra individer som stannar till i södra Öresund under en höst. Antalen rastande rödbenor minskar därefter något



Peter Olsson håller i rödbena vid Stavstensudden.

foto kaj svahn

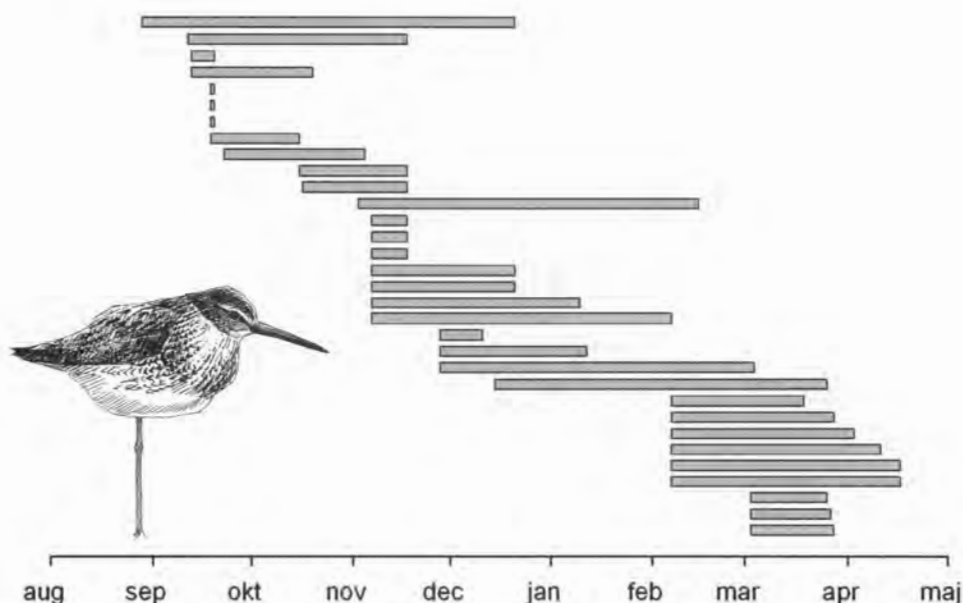
till vintern. De senaste vintrarna har 50-70 rödbenor påträffats i Sydvästskåne, 20-25 ex i Nordväst, enstaka längs Öresundskusten och i Nordost vid Åhus. Dessutom påträffas numera vinterrödbenor fåtaligt men regelbundet i Blekinge, Halland, på Öland och Gotland.

Vi har också studerat hur länge de övervintrande rödbenorna stannar i Sydvästskåne genom att färgringmärka infångade individer och sedan kontrollera dem regelbundet. Från *figur 2* framgår det att övervintrande rödbenor har stannat fram till åtminstone mitten av april. Däremot har ingen fågel fångad under september blivit kvar till följande vår. Detta kan bero på att fåglarna har avlidit till följd av kyla eller att fåglarna flyttar mot t.ex. sydväst vid isläggning av kusten. En individ observerad i Nederländerna under våren antyder detta. I övrigt har tre färgmärkta ungfåglar fångade under september senare anträffats på för-

modade övervintringslokaler på de danska öarna.

Under hösten 2005 försökte vi att ta reda på om och när tidigare övervintrande fåglar återvänder till vinterkvarteret i Skåne. Först den 30 oktober siktade Sophie Ehn-bom en återvändande färgmärkt rödbena vid Höllviken. Några dagar senare observerades ytterligare fem färgmärkta fåglar vid Trelleborg. De färgmärkta individerna har en förbluffande förmåga att hålla sig undan och det går ofta lång tid mellan observationerna. Fram till idag har 19 individer konstaterats tillbringa mer än en vintersäsong vid de sydliga och sydvästskånska kusterna. Förhoppningsvis bryter ett mönster i uppträdandet fram så småningom. Helt säkert är att fåglarna rör sig över större områden än vad vi hade räknat med. En enda individ har fångats och ringmärkt i NV Skåne, nämligen i slutet av oktober 2005. Denna individ blev inte observerad förrän den 25

figur 2. Uppehållslängd för kontrollerade färgmärkta rödbenor i Sydvästskåne.





mars i år, men då vid Stavstensudden!

Så vad är uppträdandet? – en avvikelse från det huvudsakliga flyttningsstråket, vilken främst omfattas av oerfarna ungfåglar? Eller är det ökande uppträdandet ett tecken på en populationstillväxt på Island eller ett mildare vinterklimat eller kanske bara en ökad ornitologisk aktivitet? Vad kan det finnas för fördel att övervintra i Östersjön jämfört med t.ex. Vadehavet? Öresund har ungefär tre dm tidvatten, Vadehavet avsevärt mer, så födotillgången är sannolikt högre vid Vadehavet än vid Falsterbo. En annan tydlig skillnad är vattnets salthalt. Kan det vara så att det till viss del är en energetisk fördel att övervintra i ett mindre salt hav, där rödbenorna kan tänkas förbruka mindre

energi för att avsöndra salt jämfört med de betydligt saltare Nordsjöhavens stränder?

I början av juli 2005 anlände en mycket trevlig rapport om en observerad färgmärkt rödbena vid Borgarnes på Island den 29 juni 2005. Faktiskt från samma område som vi fångade rödbenor knappt två år tidigare. Denna fågel ringmärktes vid Stavstensudden den 3 mars samma år. Den observerades och avlästes dessutom av Sophie Ehn-bom den 26:e samma månad vid Höllviken. Den 7 januari innevarande år besökte Peter Höllvikens stränder, och så där stod plötsligt islänningen! Peter skrek ljudligt ut i grådiset –JAAA! Varvid genast en äldre förbircandande dam gällt svarade "Skrik inte så högt, du skrämmer hästen!".

En nöjd Richard Ottvall på Island.

foto *peter olsson*



Fältbestämning av *Robusta*?

Men eftersom vi inte kan fånga varenda misstänkt *robusta*-rödbena, hur robust är då fältidentifieringen? Nu "spinner" inte undertecknade "loss" på fjäderbräm, så det finns en klar risk att en del blir besvikna på våra vaga beskrivningar av en typisk *robusta*. Medan kunskaperna om hur man bestämmer en isländsk rödspov tydligt har utvecklats, så utgör fortfarande *robustorna* en större utmaning. Med lite träning så reagerar man på en storvuxen rödbena, men kan man bestämma en *robusta* enbart på att den "känns" stor?

Trots noggranna granskningar av fotografier av rödbenor fångade dels på Island i slutet av augusti, dels i Falsterbo under höststräcket hittar vi inga distinkta fjäderkaraktärer som särskiljer *robusta* från skandinaviska fåglar. Ungfågeln som vi fångade på Island i slutet av augusti var överlag mörkbruna på huvud, nacke och bröst. Detta beroende på att de ännu inte ruggat till vinterfjädrar vid denna tidpunkt. De skandinaviska rödbenor är snarare gråbruna på huvudet vid samma tidpunkt. När vinterdräkten anläggs blir *robustorna* allmänt mer mörkt gråa. I fält är det främst proportionerna mellan näbb längd, benlängd och kroppsstorlek som får en "klocka" att ringa. Men det är en delikat uppgift att säkert bestämma en *robusta* i fält!

Hjälp

Projektet planeras att fortgå ytterligare några säsonger, och en expansion med fångst i Nordvästskåne står för dörren tillsammans med Henrik Ehrenberg. Vi är därför fortsatt tacksamma för rapporter av färgmärkta fåglar. Bra lokaler för att studera vinterrödbenor är Höllviken/Lilla hammarsnäs och kusträcken Kämpinge – Smygehuk. Vi använder en ljusgrön eller grön ring ovanför "knär" på höger ben och en till tre färgringar på vänster ben ovanför "knär".

Tack

Gudmundur Gudmundsson och Tomas Gunnarsson tackas för ovärderlig hjälp på Island. Ekonomiskt stöd erhöles från Gustaf Danielssons fond och Nils Olof Berggrens fond. Omistlig hjälp med fångsten under kalla senhöst- och vinterdagar har Ulf Lundwall, Kaj Svahn, Måns Karlsson, Olof Jönsson, Janne Dahlén, Henrik Ehrenberg och Juliana Därhart bidragit med, tack så mycket! Följande personer tackas för avläsningar; Kenneth Bengtsson, PG Bentz, Jens B Bruun, AJ Boven, Janne Dahlén, Sophie Ehnbohm, David Erterius, Joakim Hedvall, Lennart Karlsson, Ole Fris Larsen, Simone Röper, Christer Sjögren, Jacob Sterup och Mattias Ullman.

Lennart Karlsson bidrog med uppgifter från 13 års rastfågelräkningar på Falsterbohalvön. Stort tack också till samtliga personer som räknat rödbenor (och andra fåglar) på Falsterbohalvön genom åren. Staffan Bensch och Jacob Höglund har varit samarbetspartners i det molekylära arbetet och Martin Green kommenterade förtjänstfullt artikeln.

SUMMARY

We present results from a study on wintering redshanks *Tringa totanus* in Scania, Sweden. DNA analyses and a colour-ringed bird observed in Iceland demonstrate that the wintering population originates from Iceland (subspecies *robusta*). From late August, redshanks with significantly longer wings than the local breeding population arrive to the Falsterbo peninsula (figure 1). There is a peak in the occurrence of these longer-winged redshanks in late October/early November when several hundred redshanks pass Scania. Redshanks of the subspecies *robusta* caught and colour-ringed in September have not been observed later in winter (figure 2). On the other hand, wintering adult Redshanks seem to arrive in Scania mainly from October and can stay un-



til at least mid April. In total, 19 birds have been observed in Scania a subsequent winter. Furthermore, there is a tendency that the ratio of young to adult birds decreases during the winter.

Referenser

- Aarvak & Pettersen. 2000. Første sikre funn av islands-rødteilk *Tringa totanus robusta* i Østfold. Natur i Østfold 19:161-162.
- BirdLife International 2004. *Birds in Europe: population estimates, trends and conservation status*. Cambridge, UK: BirdLife International. (BirdLife Conservation Series No. 12).
- Cramp S. & Simmons K.E.L. (eds) 1983. *Handbook of the birds of Europe, the Middle East and North Africa*, Vol. 3. Oxford University Press, Oxford.
- Olsson, P. & Ottvall, R. 2002. Övervintrande isländska rödbenor – en projektpresentation. Anser 41:293-296.
- Ottvall, R, Höglund, J., Bensch, S. & Larsson, K. 2005. Population genetic structure among redshanks as revealed by mitochondrial DNA and amplified fragment length markers. Conservation Genetics 6:321-331.
- Persson, C. 1979. Isländska rödbenor *Tringa totanus robusta* i Sydsåne. Dansk Ornitologisk Forenings Tidsskrift 73:281-285.
- Salomonsen, F. 1954. The migration of the European redshanks (*Tringa totanus* (L.)). Dansk Ornitologisk Forenings Tidsskrift 48:94-122.



Denna artikel utgör meddelande nr 229 från Falsterbo fågelstation.

PETER OLSSON

Kämnärsvägen 8 C:124
226 45 Lund

Peter.Olsson@tbiokem.lth.se

RICHARD OTTVALL

26, Bd de la Perruque,
34000 Montpellier, Frankrike
Richard.Ottvall@zooekol.lu.se

Märkta islänningar vid Falsterbokanalen. foto **p-g bentz**





En "vanlig" rödbena i Malmö, maj 2005. foto **mikael arlander**/skånska bilder